

1918 Tarsus'unda Zealot ve Herodian Tutuma Bir Örnek: "Vikâye-yi Millet Cem'iyeti"

Songül Ulutaş *

Araştırma Makalesi

*Doç. Dr., Mersin Üniversitesi
Mersin/TÜRKİYE
snglutas@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7605-9151

Geliş: 1 Ocak 2025
Kabul: 14 Temmuz 2025
Yayın: 10 Ağustos 2025

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Bu çalışmada, Birinci Dünya Savaşı'nın son aylarında bir grup Tarsuslu gencin tiyatroya gidenlere karşı verdiği tepkiyi göstermek için küçük ve yasal olmayan bir cemiyet kurarak kamuoyu yaratma çabaları irdelenmiştir. Tarsus'ta Millet Kahvesi adı verilen bir mekânda sergilenen tiyatrodan kadınlar tarafından icra edilen kanto gösterileri halkı modernleşme yanlısı ve gelenekçi olmak üzere iki kutba ayırmıştır. Gelenekçi taraf, bu kültürel ve toplumsal yozlaşmanın toplumun ahlak seviyesini düşürürken, savaşta olan devletin de siyasi bütünlüğünü tehdit ettiğini düşünmektedir. Özellikle kadınların toplum içindeki rahat tavırları eleştiri konusudur. Bu örnek aynı zamanda Batı-dışı toplumların modernleşmeye verdikleri tepkiyi de açıklamaktadır. Bu makaledeki amaç kuramsal bir yaklaşımla yerel bir örneği değerlendirmektir. Bu konuda Arnold J. Toynbee'nin toplumun modernleşmeye karşı geliştirdiği farklı tavırları yorumladığı "zealot" ve "herodian" kavramlarından faydalanılmıştır. Toplumun bu noktada gelenekçi/tutucu (zealot) ve yenilikçi/modern (herodian) iki zıt tavır gösterdiği görülmektedir. Böylece, mikro ölçekli yerel ve bölgesel bir tarihsel olay, makro düzeyde kuramsal bir tarih yaklaşımı çerçevesinde yorumlanmıştır. **Anahtar Kelimeler:** Modernleşme, Zealot ve Herodian tavırlar, tiyatro, Tarsus, Vikâye-i Millet Cem'iyeti

An Example of Zealot And Herodian Attitude in 1918 Tarsous: "Vikâye-yi Millet Cem'iyeti (The Society for the Protection of the Nation)"

Research Article

*Assoc. Prof. Dr., Mersin
University Mersin/TÜRKİYE
snglutas@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7605-9151

Received: 1 January 2025
Accepted: 14 July 2025
Published: 10 August 2025

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

This study examines the efforts of a group of young people from Tarsus in the last months of the First World War to create public awareness by establishing a small and illegal society to show their opposition to theater-goers. The canto performances performed by women at a place called Millet Kahvesi in Tarsus divided the public into two camps: pro-modernization and traditionalist. The traditionalist side believed that this cultural and social degeneration lowered the moral level of the society and threatened the political integrity of the state at war. In particular, the relaxed behavior of women in public was criticized. This example also explains the reaction of non-Western societies to modernization. Our aim in this article is to evaluate a local example by using a theoretical approach. In this regard, Arnold J. Toynbee's concepts of "zealot" and "herodian" were used to interpret the different attitudes of the society towards modernization. At this point, it is seen that the society showed two opposite attitudes: traditionalist/ conservative (zealot) and innovative/modern (herodian). Thus, a micro-scale local and regional historical event was interpreted within the framework of a macro-level theoretical approach to history.

Keywords: Tarsus, Modernization, Zealot and Heroian attitudes, theatre, Tarsous, Vikâye-yi Millet Cemiyeti

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Ulutaş, Songül. 1918 Tarsus'unda Zealot ve Herodian Tutuma Bir Örnek: "Vikâye-yi Millet Cem'iyeti". *History Studies* 17, no. 3 (2025): 711-726.

Giriş

Bu çalışmanın amacı; Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında modernleşmeye karşı tutucu bir tavrı temsil eden ve milleti koruma amaçlı illegal yollarla kurulan bir taşra örgütünün söylemlerinden yola çıkarak bir toplum analizi yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda çalışmanın temel odak noktası, 1918'de Tarsus'ta kurulan Vikâye-yi Millet Cem'iyeti ve faaliyetleridir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde tespit edilen, cemiyetin kuruluşu, faaliyetleri, söylemlerini içeren yaftaları ve soruşturma süreçlerini içeren iki dosya çalışmanın en önemli kaynaklarını oluşturmaktadır.¹ Daha önce bu konuda yazılmış herhangi bir araştırma ve inceleme esere rastlanılmamıştır. Bu açıdan çalışma öznellik taşımaktadır. Mikro ölçekli bu tür yerel veriler ancak bütün içinde değerlendirildiğinde bir anlam taşımaktadır. Bu bağlamda çalışma bir mikro tarihçilik örneğidir. Mikro tarihçilik anlayışının en başarılı örneklerinden biri olan Carlo Ginzburg'un "Peynir ve Kurtlar: Bir 16. Yüzyıl Değirmencisinin Evreni"² adlı eserinde olduğu gibi sıradan insanların da tarihsel süreçler üzerinde etkili olabileceği savunulmaktadır. Bu açıdan çalışmanın bir diğer önemli problematiği Avrupa'da gelişen modernleşme gelişmelerin Osmanlı merkezine ve taşra kentlerine nasıl yansıdığıdır. Sürecin Birinci Dünya Savaşı içinde yaşanması savaş konjonktürünün de tetikleyici ve zorlayıcı şartlarına dikkat çekmektedir. Bu zorlayıcı şartlarda bile bir taşra kentinde halkın tiyatro gibi modern bir eğlence kültürüne olan ilgisi konunun bir diğer çarpıcı örneğidir. Bu durum toplum içindeki gelenekçi kesimleri rahatsız eder ve modernleşme temsili eylemlere karşı bir tepkiye sebep olur. Çalışmada bu tutum incelenirken Arnold Toynbee'nin Zealot ve Herodian bağlamından faydalanılmıştır. Böylece çalışma sıradan bir tarihsel olay anlatısından kuramsal bir tarihsel değerlendirmeye dönüşmüştür. Bu yaklaşımla hareket edilmesinde Annales Ekolünün çok büyük etkisi olmuştur. En önemli sorumuz, 1918'de tüm dünyayı sarsan bir savaş süreci yaşanırken, Anadolu'nun küçük bir yerleşimi olan Tarsus'ta sıradan birkaç gencin içinde bulundukları siyasi üst yapıyı ve konjonktürü eleştirerek toplumda nasıl bir kamuoyu yarattıklarıdır.

1.Batı Dışı Toplumların Modernleşmeye Karşı Tutumu: Zealot ve Herodian Tavrı

İnsanlık tarihi üzerine yapılan araştırmalarda farklı coğrafyalarda, farklı zamanlarda, farklı seviyelerde uygarlıkların var oldukları ortaya konulmuştur. Bu eşit seviyede olmayan uygarlıkların karşılaşması, farklı etkileşimlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Toplumlardan güçlü olanın güçsüz olana üstünlük sağlama sürecinde ise çeşitli tepkiler açığa çıkmıştır. Bunun sebebi, insanoğlunun yaradılışı gereği sahip olduğu üstünlükten faydalanmaya programlanması olmuştur. Amerikalı bilim adamı Arnold Joseph Toynbee'ye göre güçlü bir toplumla karşılaşan zayıf bir toplum ya tamamen içe kapanıp kendini korumaya alır ya da karşılaştığı toplumun güçlü yönlerini alarak başka bir yaşantı seviyesine geçer. Bu noktada, Toynbee, "Zealot ve Herodian" kavramlarını modernleşmeye karşı Batı'nın dışında kalan toplumların tavrını, yaklaşımını ve gösterilen tepkiyi açıklamak için kullanmıştır. Toynbee, modernleşme karşısındaki gelenekçi tavrı açıklarken Roma hâkimiyetine karşı ayaklanan Musevi partizan anlamında "Zealot"dan esinlenmiştir. Modernleşme yanlısı tavrı açıklarken ise Roma kültürünü benimseyip taklit eden eski İudaea (Yahudiye) Vassal Kralı Büyük Herodes'den ilham almıştır. Herod, M.Ö. 73 yılında İdumea'lı Antipater adlı bir adam ile bir Arap şeyhinin kızı olan Kıbrıslı bir kadının oğlu olarak dünyaya

¹ BOA, DH.EUM.5.Şb., 55/3; BOA, DH.EUM.I. Şube, 10/10.

² Mehmet Ertan, "Gündelik Hayatın Tarihine Dokunma Çabası: Mikro Tarihçilik ve Carlo Ginzburg", *Kültür ve İletişim* 15, no.2 (2012), 9-35.

geldi. Antipater, Yahudiye'nin kralı olmak için mücadele eden iki prensten biri olan Hyrcanus'un yandaşıydı.³

Softalar olarak tanımlanabilecek Zealot, daha güçlü ve enerjik yabancı uygarlığın saldırılarına karşı olumsuz bir tavır takınan ve atalarının geleneklerine sıkı sıkıya bağlanan grubu temsil eder. Bilinmeyenden tanıdık olana sığınan gruptur. Toynbee'ye göre "Zealotizm aslında dış baskının uyandırdığı bir arkaizm⁴dir." ⁵ Herodianlar ise Iudaea (Yahudiye) Vassal Kralı Büyük Herodes'in taraftarlarıdır. Herodes, Yahudiliğin Helenizmle başa çıkma sorununa çözüm olarak; "yabancı toplumun karşı konulamaz üstün gücü ayık kafayla ölçülmeli ve sonra giderek Helenleşen dünyada Yahudilerin yaşayabilmesi için yararlı olan her türlü Helen hüneri öğrenilmeli ve ödünç alınmalı" ilkesini önermektedir.⁶ Bununla birlikte Herodianlar taklitçi oldukları için yaratıcı değillerdir. Bu nedenle de taklit ettikleri medeniyetin ürettiklerine mahkûmdurlar. Bu, onların zayıf yönleridir.⁷ Zealotlara göre bu tehlikeli, dine aykırı, korkakça bir uzlaşmacılıktır ancak buna rağmen Herodianlar kendilerini Zealotlara göre daha üstün görmekteydiler.⁸

Herodian'a göre, bilinmeyen tehlikesine karşı korunmanın en etkili yolu, onun sırrına ulaşarak onun taktik ve silahlarıyla savaşmayı öğrenmektir.⁹ Zealotlara göre ise bu sebeple herodianlar tehlikeli, dine aykırı ve korkakça bir uzlaşmacılığı benimseyenlerdir. Herodianlar daha etkindir çünkü Zelaot içgüdüleriyle hareket ederken, Herodian aklıyla hareket eder. Zelaot kendisini takip edenlerden kurtulmak isteyen bir devekuşunun başını kuma sokması gibi geçmişe sığınmaya çalışırken Herodian, daha cesurca hareket eder ve değişmekten korkmaz fakat tehlikeli bir oyun içinde olduğunun farkında da değildir.¹⁰ Toynbee, bu birbirine taban tabana zıt iki karakter ile Batı medeniyetinin İslam dünyası ve Osmanlı üzerindeki etkilerini de değerlendirmiştir. Ona göre zealot tipine en iyi örnek Vehhâbilik¹¹ ve Senusilik¹² hareketleridir. Herodian tipin İslam dünyasındaki ilk temsilcileri olarak da Kavalalı Mehmet Ali Paşa ve III. Selim'i görür. Mehmet Ali Paşa, Batı'ya karşı ayakta kalabilmenin tek şartının Avrupa modelini taklit ederek gerçekleştirebileceğinin farkına varır ve bir dizi reform hareketi başlatır. Bu reformlar, Batı örnek alınarak yapılır.¹³ III. Selim de benzer bir bakış açısıyla Batı'yı örnek alarak reform yapma girişiminde bulunan ilk temsilcilerdendir.

³ Bkz. Murat Özyıldırım ve Sevim Ayteş Canevello, *Cilicia'da Yahudiler*. (Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2019).

⁴ Arkaizm, tarihsel süreçte geçmiş dönemlere ait kurum, fikir veya sanat biçimlerinin çağdaş bağlamda yaşatılması ya da yeniden canlandırılmasıdır. Bkz. Reinhart Koselleck, *Kavramlar Tarihi, Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatiği üzerine Araştırmalar*, Çeviren Atilla Dirim, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009) 30-35.

⁵ Arnold J. Toynbee, "İslam, The West and the Future". *Civilization On Trial*, (London: Oxford University Press, 1957), 188.

⁶ Arnold J. Toynbee, *Tarih Bilinci*. Çeviren Murat Belge (İstanbul: Bates Yayınları, 1978) 1-2, 462-463.

⁷ Arnold J. Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*. Çeviren Ufuk Uyan, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1988), 190.

⁸ Toynbee, *Tarih Bilinci*, 463.

⁹ Toynbee, "İslam, The West and the Future", 193-194.

¹⁰ Toynbee, *Medeniyet Yargılanıyor*, 187; Toynbee, *Tarih Bilinci*, 452.

¹¹ Vehhâbilik, 18. yüzyılda Muhammed b. Abdülvehhâb tarafından ortaya konan, İslâm'ın ilk dönemindeki aslına dönülmesini savunan, Selefi karakterli dinî-siyasi bir harekettir. Bkz. Mehmet Ali Büyükkara, "Vehhâbilik", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehhabilik> (09.07.2025).

¹² Senusilik, 19. yüzyılda Kuzey Afrika'da kurulan, İslâmî bir tasavvufi hareket ve dini-siyasi cemaatin adıdır. Kurucusu Şeyh Muhammed ibn Ali es-Senusi (1787-1859) tarafından 1837'de Mekke'de başlatılan ve Fas'tan Yemen'e kadar yayılan bu hareket, hem dini hem de siyasi bir güç olarak etkili olmuştur. Senusilik, İslâm'ın mistik tasavvufi öğretilerini vurgularken aynı zamanda bölgesel direniş hareketlerinde önemli rol oynamıştır. Bkz. Ahmet Kavas, "Senûsiyye", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/senusiyye> (09.07.2025).

¹³ Toynbee, *Tarih Bilinci*, 453-455.

Gelenekçi bir yapıya sahip Osmanlı İmparatorluğu için değişim, her zaman bir tehdit unsuru olmuştur. Hatta öyle ki geleneğin karşısında padişah dahi duramamaktadır. Bu duruma en güzel örneklerden biri, Genç Osman'ın katlidir. Yenilikçi fikirlere sahip olan Genç Osman, devletin geleneksel yapısında yapmak istediği değişiklikleri dile getirince gelenek taraftarlarınca katledilir. III. Selim örneğinde de benzer bir durum yaşanır. II. Mahmut, 1826'da devlet içinde geleneğin en önemli temsilcilerinden biri olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırınca değişimin önündeki önemli bir engel de yok olur. Bu açıdan bakıldığında Yeniçeri Ocağı da Zealot tavrın temsilcilerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Osmanlı'da değişim ve modernleşme, 19. yüzyıla kadar geleneksel yapı önünde ciddi bir tehdit unsuru olagelir. Osmanlı yönetim zihniyetinin temelinde devleti siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak ulaşılabilecek en iyi versiyona ulaştırıp, bu seviyenin olabildiğince uzun süre -ebed müddet- devamlılığını sağlamak düşüncesi hâkimdir.

2. Modernleşme Olgusu ve Osmanlı

Modernleşme olgusu insanlık tarihi için öyle büyük bir aşama ki son zamanlarda yapılan araştırmaların pek çoğunda konuyu merkezinde modernitenin yer aldığı küresel sisteme bağlama ihtiyacı duyulmaktadır.¹⁴ Bu eğilimle de modernleşme kuramları çerçevesinde yürütülmüş çok sayıda tartışma gündeme gelmektedir. Modernleşme kuramı hakkında en genel söylem, her toplumun kaçınılmaz olarak modernleştiği ve bu modernleşmenin gelişmiş, modernleşmiş Batılı devletler örneğinde tek yönlü gerçekleştiğidir. Batı merkezli ve tek yönlü olarak kurgulanan modernleşme olgusu kuramın en büyük yanılgılarından biridir. Modernleşmenin sadece dış kaynaklara bağlı olarak gerçekleştiği ve modernleşen toplumun içsel özelliklerini yok sayan bu söylemin en büyük savunucuları olan Weber ve Wallerstein'dır, her ikisi de bu nedenle çokça eleştirilmişlerdir.¹⁵ Eleştirilerin en büyük dayanak noktası ise modernleşen toplumların kendilerine özgü içsel özelliklerinin de bulunduğu ve karşılıklı bir etkileşimin de ortaya çıktığıdır. Bu konuda en çok örnek gösterilen konulardan biri Osmanlı modernleşmesidir. Nilüfer Göle'ye göre de bütün toplumlar aynı aşamalardan geçerek değişirse toplumların kendi iç dinamikleri yok sayılmış olur. Modernlik, batı dışı toplumlarda genellikle keşfedilen değil tüketilen, idealize edilen ve ulaşılması gereken bir seviyedir.¹⁶

Osmanlı modernleşmesi üzerinde Batı etkisinin olduğu kabul edilebilir; fakat sadece Batı merkezli dış kaynaklarla gerçekleşmiş olduğunu söylemek mümkün değildir. Değişimi tetikleyen dış faktörler olmakla birlikte devletin ve toplumsal yapının kendine özgü içsel özellikleri de bu süreçte etkili olmuştur. Aslında modernleşme olgusu toplumda ortaya çıkan yeni bir kültürel tavidir.¹⁷ Süreç her ne kadar savaş gündemli olsa da toplumsal değişimin hızlandığı, kamuoyu olgusu ile birlikte toplumsal kolektif bilincin kendini göstermeye

¹⁴ Elisabeth Özdalga, "Bir Tasavvur ve Ustalık Olarak Tarihsel Sosyoloji", *Tarihsel Sosyoloji*, Ed. Elisabeth. Özdalga, (Ankara: Doğubatu Yayınları, 2009), 15.

¹⁵ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakılması gereken kitaplar; Immanuel Wallerstein, *Dünya Sistemleri Analizi, Bir Giriş*, Çeviren Ender Abadoğu-Nuri Ersoy, (İstanbul: Aram Yayıncılık, 2005); *Modern Küresel Sistem*, İstanbul: Pınar Yayıncılık, 2006); *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, Çeviren Tuncay Birkan, (İstanbul: Metis Yayınları, 2000); Max Weber, *Şehir, Modern Kentin Oluşumu*, Ed. Don Martindale-Gertrud Neuwirt, Çeviren Musa Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınevi, 2000); *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, Çeviren Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999); *Toplumsal ve ekonomik örgütlenme kuramı*, Çeviren Ö. Ozankaya, (Ankara: İmge Kitabevi, 1995).

¹⁶ Bkz. Nilüfer Göle, *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*. (İstanbul: Metis Yayınları, 2002).

¹⁷ Marshall Hodgson, *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*, Çeviren Ahmet Kanlıdere-Ahmet Aydoğan, (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001), 26.

başladığı bir süreçtir. Salt siyasi aktörlerin dışında toplumun geri kalanının da tarihe yön verebileceğinin fark edildiği bir dönemdir. Yüzyıllardır alışlagelmiş geleneklerinin kırıldığı, ezber bozan tavırların gündeme hızla geldiği bir dönem yaşanmaktadır. Osmanlı'da geleneğin ve gelenekselciliğin en büyük tehdidi yenilikçiler ve yeniliğe karşı hep bir direnç vardır. Hatta değişim olgusu Gelibolulu Mustafa Ali gibi bazı Osmanlı tarihçileri ve devlet adamları tarafından devlet ve toplum hayatındaki bozulma olarak değerlendirilmektedir. Bu dönemde Avrupa tecrübesi bazı kesimler tarafından bir gelişmeden ziyade bir gerileme imgesi olarak tahayyül edilmektedir.¹⁸ Osmanlı Devleti'nde 1908 devrimi sonrası, sadece siyasi değil aynı zamanda toplumsal bir değişim de meydana gelmektedir. Batılı yeni fikirler ve yaşam biçimlerinin de etkisiyle aydın sınıf aracılığıyla toplumsal kamuoyu ortaya çıkar. Amaç topyekûn devleti kurtarma çabası olsa da değişimin tabana yayılması hiç de kolay değildir. Hatta bu devrim hareketi devleti kurtarmaktan ziyade yeni bir devletin doğuşuna hizmet etmektedir. 1919-1923 arası değişimin etkileri çok daha farklı bir boyutta ve daha net hissedilmeye başlanır.¹⁹

3.Modernleşmenin Bir Görüntüsü Olarak Tiyatro

Sanatsal faaliyetler, yaşanmışlıkların başka bir dille ifade edilmiş biçimidir. Savaş dönemlerinde sekteye uğramakla birlikte bu faaliyetlerin devam ettiğini söylemek mümkündür. Hatta savaş temasının sanatsal faaliyetlerin içine nüfuz ettiği görülmektedir. Örneğin savaş teması, bir tiyatro oyununun konusu olabilmektedir. Bu nedenle sanatsal ve kültürel faaliyetler savaşın toplumsal bellekte bıraktığı gizli etkiyi ortaya çıkarmakta önemli unsurlardandır.²⁰ Diğer taraftan savaş dönemlerinde bu sanatsal faaliyetleri yapanlar ve ilgi duyanlara karşı tutucu bir tavrın ve tepkinin geliştiğini de görmek mümkündür. Savaş zamanında askeri ve mali kriz halkı kısıtlı ölçülerde yaşamaya zorlarken tiyatro izlemeyi sürdüren kesime karşı bir tepkiyi de devam ettirmiştir. Bu zelot (gelenekçi) tavra karşı herodian (yenilikçi) tavrı ifade etmektedir. Toplumun bir kısmı tüm bu zorlu yaşam koşullarıyla baş edebilmek ve rahatlamak için yeni yeni yaygınlaşan bu eğlence kültürünü tercih etmektedir. Aynı zamanda siyasi üst yapının bu sanatsal faaliyetlerin içeriklerine karşı aşırı bir tutum geliştirdikleri de görülebilmektedir. Bunun sebebi, sanatsal faaliyetlerin aynı zamanda sanatçıların yaşadıkları dönemi ve yönetimi eleştirmelerinin bir ifade biçimi olmasıdır. Bu durumla ilgili çok sayıda tarihi örnekle de karşılaşmak mümkündür. Tüm bu örnekler çerçevesinde varılabilecek en genel sonuç ise savaş dönemlerinde dahi halkın sanatsal faaliyetlere ilgi duyması ve devam etmesi aslında sanatın bir lüks değil toplumsal bir ihtiyaç olduğudur. İncelediğimiz konu da bunun en açık örneklerinden biridir.

16. Yüzyıldan itibaren yetişkin erkekler için Osmanlı'da kamusal sosyalleşmenin en önemli mekânı haline gelmiş olan kahvehaneler tiyatro gösterilerinin de sahnelendiği mekânlar olmuştur. Kamuoyunun nabzını tutan bu mekânlar zamanla en önemli haber alma merkezleri haline de dönüşmüştür.²¹ Üstelik bu alanlar tiyatro gösterilerinin de sahnelendiği mekânlar

¹⁸ İsmail Emre Pamuk, "Muhtelif Tabakalar ve Negatif İçerikli Adab Metinleri: Osmanlı Kültürel Elitinin Seçkin Refleksleri Üzerine Bir İnceleme", *Tarihsel Bir İnceleme Alanı Olarak Edeb*, Ed. Ertuğrul Ökten ve Selahattin Polatoğlu, (Ankara: Fikir Kitap, 2024), 206.

¹⁹ Arnold J. Toynbee, *Türkiye 3 Bir Devletin Yeniden Doğuşu*, Çeviren Kasım Yargıcı, (İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2000), 43.

²⁰ Ayşe Ersay Yüksel, "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Modern Sanatlar", *Esosder* 77, no. 1, (2021): 442.

²¹ Cengiz Kırılı, "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol", *Toplum ve Bilim Dergisi* 83, no. 1 (Kış 1999/2000), 58-79.

olmuştur.²² Tarsus'ta karşılaştığımız örnekte Millet Kahvesi, kantoyu da içeren tiyatro gösterilerinin yapıldığı bir mekân olarak kayıtlara geçmiştir. Kanto gösterisi Fatoş ve Victorya takma isimlerini kullanan iki Ermeni Gayrimüslim şantöz(kadın şarkıcı) tarafından sergilendiği gibi aynı zamanda Komik Ali isimli bir erkek oyuncu tarafından da icra edilmiştir.²³ Hatta oyununun adı "Ebegümeci Kantosu" olarak geçmektedir. Latince'den İtalyanca'ya aynı anlamda geçen ve şarkı söylemek anlamında olan "cantare" fiilinden türemiş olan "kanto" Türk müziğinin ilk popüler türü olarak 1870'lerde İstanbul'da gezginci bir tiyatrodan alınmıştır. Sahnede dans ederek şarkı söylemek ve bunun için yazılmış şarkılara, geleneksel şarkı türünden ayırmak amacı ile de "kanto" adı verilmiştir. Kanto, daha sonraları tek başına bir tür olarak geliştirse de Türk tiyatrosundaki yeri açısından sadece dans ile söylenen bir şarkı değildir. Tuluat tiyatroları ile başlamış bir form olarak yaygınlaşmıştır. Burada çeşitlilik yaratmak ve birkaç saat boyunca halkın devamlılığını canlı tutmak amacıyla asıl oyunun dışında söylenen fantezi şarkılar şeklinde de tanımlanmaktadır. Hatta toplumdaki cinsel kültürün değişmesine katkıda bulunmuş bir "alt kültür musikisi" olarak değerlendirilmektedir.²⁴ Tuluat bu açıdan Batı ile Doğu tiyatro kültürünün sentezi olarak ortaya çıkmış bir tür orta oyundur. Oyunlardan önce seyirci çekmek amaçlı dans ve şarkılar söylenmesi geleneği de kantoyu yaratmıştır. Kanto aynı zamanda kadının toplum içinde dans edip şarkı söylemesini de normalleştiren önemli adımlardan biridir.²⁵ Başlangıç döneminde genellikle sadece Gayrimüslim Ermeni ve Rum kadınlar kanto yapmaktadır.²⁶ Türk ve Müslüman kadınların sahneye çıkması yasaktır. Daha sonra Müslüman kadınlardan da kanto yapanlar olduysa da tepki çekmemek için takma isim kullandıkları görülmektedir. Kanto yapan ilk Müslüman kadın kantocu Amalia takma adıyla sahneye çıkan Kadriye Hanımdır.²⁷ İlk olarak 1870'te İstanbul'da ve daha sonra Bursa'da görülmesine rağmen bir örneğine Tarsus'ta rastlanması da oldukça ilginçtir. Türk Müslüman sahne sanatçılarının sayılarının giderek artmasıyla Cumhuriyet sonrası kanto daha da millileşmiştir.²⁸

Kanto, toplumun büyük bir kısmı tarafından beğenilirken kimilerince bayağı bir alt kültür göstergesidir. Hatta seyircinin ahlakını zedeleyen bir eğlence türü olduğu düşünülür. Şantözler, bu nedenle toplumun tutucu kesimleri tarafından sıklıkla tepkiye maruz kalmışlardır. Genç kızlara kötü örnek oldukları iddiasıyla birlikte genç erkekleri de baştan çıkardıkları ve toplumsal ahlakı tehdit ettikleri gibi gerekçelerle taşlandıkları bile görülmektedir.²⁹ Tarsus örneğinde de görüldüğü gibi şantözleri ve tiyatroyu kötüleyen yaftalar kahvehaneler, pazarlar gibi halkın geçtiği en işlek mekânlara asılarak toplum içindeki

²² Dila Okuş, "1880-1920 Arası İstanbul'da Tuluat Tiyatrolarında Kantocu Kadınlar", *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi* 34, no. 1 (2022), 78.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 1. Şube (DH.EUM.I.Şb.), 10/10; Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 5. Şube (DH.EUM.5.Şb.), 55/3.

²⁴ Ruhi Ayangil, "Kanto", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994): 4:419-420.

²⁵ Şefika Şahvar Beşiroğlu, "İstanbul Kadınları ve Müzikal Kimlikleri", *İtüdergisi/b, Sosyal Bilimler* 2, no. 1, (2006), 15-16.

²⁶ Hilal Karavar, "Batılılaşma Etkisindeki Halk Tiyatrosu "Tuluat", *Milli Folklor* 134, (2022), 123.

²⁷ Gülnihal Ünal, "Batı-dışı Modernlik Kavramı Bağlamında Kanto", *Online Journal of Music Science* 2, no.3, (2017), 260.

²⁸ Erik Blachthorne-O'barr, "Song And Stage, Gender And Nation: The Emergence of Kanto in Late Ottoman Istanbul", (Master of Arts), Sabancı Üniversitesi, The Institute of Social: 143-144.

²⁹ Okuş, "1880-1920 Arası İstanbul'da Tuluat Tiyatrolarında Kantocu Kadınlar": 78-79.

imajları zedelenmektedir. İşte, söz konusu Vikaye-yi Millet Cemiyeti de toplumu bu anlamda örgütlemek amacıyla kurulur.

1908 tarihli bir belgede tiyatrolarda gösteri yapan kantocuların genel edep ve ahlak kurallarına uymadıkları şikâyeti üzerine tiyatro müfettişleri tarafından uyarıldıkları belirtilmektedir. Bunun üzerine sanatlarını icra eden aktrislerin toplumsal ahlak kurallarına uyarak gösteri yapmaları hususunda teminat alınmıştır.³⁰ Bu konuyla ilgili hükümetin de bir kontrol sistemi kurduğu anlaşılmaktadır. II. Abdülhamit'in de sanata (özellikle tiyatro ve opera) olan ilgisi bilinmektedir.³¹ Fakat pek çok alanda olduğu gibi bu alanda da sansür uygulanmıştır. Tiyatro müfettişleri tiyatrolarda sergilenen tüm gösteri ve sahne sanatlarını ve icra edenleri kontrol etmekle yükümlü görevliler olarak çalışmışlardır. Örneğin, 1903 yılında tiyatrolarda icra edilen kanto gösterilerinin Matbuat-ı Dâhiliye Müdürlüğü tarafından ahlaka aykırı olup olmadığı kanto ve piyeslerin kontrol edilmesi suretiyle onaylatıldıktan sonra ancak sergilenebileceği, eğer uygun değilse ve onaylanmazsa gösteriminin yasaklanacağı ile ilgili bir uygulama mevcuttur. Bunun için tiyatroların piyesleri, kantoların ise güfte ve notaları da dâhil olmak üzere eğer Türkçe değilse anlamları ve tüm içeriğinin ayrıntılı bir şekilde kayıtlı olduğu kanto mecmualarının kontrol edilmesi gerekmiştir.³² Bu duruma örnek teşkil edecek pek çok olay mevcuttur, örneğin; Kadıköy'de Hasan ve Şevki Efendilerin tiyatrolarında "Varannini" ve "Liralar" adlı gösterilerin ahlaka aykırı olduğu tiyatro müfettişleri tarafından tespit edilmiş ve gösterimi yasaklanmıştır.³³

4.Tarsus'ta Tiyatro Özelinde Modernleşmeye Karşı Tutucu (Zealot) Bir Tavr

Meşrutiyet Döneminde ülke genelinde örgütlü muhalefet konusunda gözle görülür kıpırdanmalar başlamıştır. II. Abdülhamit Döneminin bürokrasi alanındaki en büyük yeniliği tüm mecralarda kontrol mekanizmasını güçlendirmek olmuştur. Ancak Jön Türklerin siyasete daha fazla katılma talepleri örgütlü muhalefeti de güçlendirmiştir.³⁴ Muhalif seslerin yavaş yavaş yükselmesi toplumsal alanda örgütlenmeleri de beraberinde getirmiş, bu etkinin küçük taşra kentlerinde dahi görülmesi Meşrutiyetin etkisinin ne kadar hızlı ilerlediğinin de bir göstergesi olmuştur. Dikkat çeken en önemli hususlardan biri yerelde, toplumun tabanında küçük grupların karşı çıktıkları herhangi bir konuda bile örgütlenerek muhalif güçler oluşturmalarıdır.

Bu tür bir örgütlü muhalefet örneğine Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarında Şubat 1918'de Tarsus'ta rastlanmıştır. Tarsuslu birkaç genç, tiyatro ve bu tiyatrodaki kanto yapan şantözlerin, gençlerin ahlâkını bozduğu, savaşın bıraktığı etki, Osmanlılığın başlangıçtaki kadar güçlü olmadığı, hali hazırda devlet için hizmet eden görevlilerin eski sadakatlerinin kalmadığı ve devletin bu sebeple giderek aciz bir hale geldiği gibi gerekçelerle *Vikâye-i Millet Cem'iyeti* adı verilen bir hareket başlatırlar.³⁵ Bu, aslında modernleşmenin kültürel bir görüntüsü olan tiyatroya olduğu kadar kadınların toplum içinde daha fazla görünür olmalarına karşı verilen zelot (gelenekçi) bir tepkidir. Karşı taraf ise haftanın belli günleri tiyatroya giderek modernleşmenin getirdiklerini kabul edip ayak uydurmaya çalışan herodian bir tavır sergilemektedir.

³⁰ BOA, Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH. MKT.), 1131/67.

³¹ BOA, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA.e), 559/20.

³² BOA, DH.MKT., 532/26; 725/55; 889/29.

³³ BOA, DH.MKT., 756/21.

³⁴ Carter. V. Findley, "19. Yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1985) 1: 262.

³⁵ BOA, DH. EUM.5. Şube, 55/3.

Söz konusu cemiyet etrafında örgütlenen kişiler, çeşitli eleştirel yazıları yaftalar halinde insanların sıklıkla geçtiği mekânlara asmak suretiyle halkı da örgütleyerek bir kamuoyu yaratmaya çalışmışlardır. Cemiyetin reisi olarak Ali Rıza Bey ve vekili Mehmet Nuri Bey takma isimleri kullanılmıştır. Söz konusu bu kişiler millete hitaben yazılmış olan ve cemiyetin adı ile anılan bir de beyanname yayınlamışlardı. Ancak beyanname ile çarşıda millete hitap ederken Sofular Mahallesi'nden olan cemiyet reisi Abdürrezzak bin Reşid isimli kişinin yakalanmasıyla olay açığa çıkmıştır. Bu kişi verdiği ifadede söz konusu beyannameyi de kendisinin milleti korumak amaçlı yazdığını ve duyurduğunu itiraf etmiştir. Abdürrezzak bin Mülazım Reşid Efendi, "Binbaşızâdeler" olarak bilinen aileye mensuptur. Tarsus'un Sofular Mahallesi'nde annesi ve erkek kardeşi ile ikamet etmekteydi. Mesleği bakkallık, eğitimi ise mekteb-i ibtidâi mezunudur. Okuryazar, 16 yaşında ve bekârdır. Annesi ve kardeşiyle ortak on dönüm miktarında bir bağ ve bir haneye sahiptir. İşlettiği bakkalın sermayesini ise Osmaniye'de askerlik hizmetinde bulunan ağabeyi Abdülmecid Efendi tarafından verilen yüz lira oluşturmaktadır. Bakkal dükkânını açalı henüz üç ay geçmiştir.³⁶

Beyannamenin müsveddelerini Kürt Musalı Habib yazmıştır; temize çeken ise Abdürrezzak bin Reşid'tir. Cemiyetin diğer iki kilit ismi Ahmet Necati ve Kayserili İbrahim bin Mehmet adlı şahıslardır.³⁷ Habib Halil İbrahimzade Ali, 16 yaşında, bekâr ve manavlıkla uğraşmaktaydı. Okuryazar olan Habib Tarsus İttihad-ı Rüşdiye Mektebi'nden mezun olmuş ve bir ay da Adana Sultanisi'nde okuyarak ailevî nedenlerden dolayı okuldan ayrılmıştır. Babası Kürt Musalı köyünde çiftçilikle uğraşan Habib, kardeşleri ile Camiü'l Atik Mahallesi'nde ikamet etmekteydi. 200-300 dönüm kadar da babasına ait tarlalarının bulunduğunu belirtmiştir. Babasının verdiği 40-50 lira kadar sermaye ile de işyerini açtığı bilinmektedir. Kayserili Deli Mehmed'in oğlu İbrahim, 18 yaşında, bekâr, Küçükminare Mahallesi'nde ikamet etmekte, daha önceleri rençberlik yapmış ve Şam Küçük Zabıt Mektebi'nde okurken üç ay süre ile hava değişimi sebebiyle ayrılmıştır. Ahmet Necati bin İsmail ise 18 yaşında ve bekârdır. Tabakhane Mahallesi'nde babası ile ikamet etmektedir. 250 kuruş maaşla posta dağıtıcısı olarak çalışmaktadır. Mekteb-i ibtidaiye mezunu, rüşdiye mektebinden ise ikinci senede ayrılmıştır. İfadesi alınan isimlerden biri Kızılmurat Mahallesi'nde yine bakkallıkla meşgul, okuryazar 41 yaşında ve evli Salih bin Cibare Abdülkadir'dir. Ancak kendisi verdiği ifadede bu cemiyete dâhil olduğunu reddetmiştir. Verilen ifadelerden anlaşıldığına göre cemiyet üyeleri kendisine bu yaftalarla ilgili bilgi verip örgüte davet etmişler fakat dâhil olmamıştır. Diğer cemiyet üyeleri de bu bilgiyi doğrulamıştır.³⁸

Her ne kadar halkı korumak amaçlı kurulan bir cemiyet olduğu belirtilse de bu tür örgütlü cemiyetlerin kurulması için devletten izin ve ruhsat alınması gerektiği için kişiler tutuklanarak ifadeleri alınmıştır. Sadece bir hafta çalışabilmişlerdir. Muhalif oldukları düşünceleri mektuplar ve yaftalar şeklinde halkın yoğun gelip geçtiği alanlara asarak ilan etme yolunu seçmişlerdir. İfadelerinde yaptıkları bu hareketin bir cehalet olduğunu da itiraf etmişlerdir. Ancak dönemin siyasi, ekonomik ve toplumsal olarak hızlı bir dönüşüm içinde olmasının bu tür örgütlenmelere ortam hazırladığı görülmektedir.

³⁶BOA, DH. EUM.5. Şube, 55/3.

³⁷ BOA, DH. EUM. I. Şube, 10/10.

³⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb., 55/3.

Yazılan yazılara bakıldığında görüntü daha net anlaşılmaktadır. İlan edilen ilk hafta “Parlak Atiye Siyah Leke” başlığını taşımaktaydı.³⁹ Vikâye-i Millet Cem’iyyeti başkanı tarafından siyasetname niteliğinde millete hitaben yazılmış bu yazıda, zor günlerden geçildiği vurgulanmıştır. İslamiyet’in başlangıcından Osmanlı Devleti’nin kuruluşuna kadar yazılan İslam tarihi eserlerinde de anlatıldığı gibi çok sayıda galibiyet ve mağlubiyet yaşanmasına rağmen hiç bu kadar felaket bir duruma düşülmediği ifade edilmişti. Ülkenin düşman askerleri tarafından işgal edilirken, hükümetin devleti idare etme gücünün zayıfladığından bahsedilmektedir. Bu manzarada toplumun ahlak seviyesinin de giderek düştüğü ve bu durumun derhal son bulması gerektiği ile ilgili çağrı yapılmıştı. Bir milletin tarihte iz bırakmasının sahip olduğu ahlak, gelenek ve göreneklerinin muhafazasına bağlı olduğunu belirterek kahvehanelerde dans eden kadınların kıyafet ve adetlerinin aile içine etki ederek benimsenmesinin toplumsal ahlakı tehdit ettiği vurgulanmıştır. Daha da önemlisi asker cephede vatan için can verirken, toplumun içindeki bu zafiyetin devleti tehlikeye düşürdüğünden ve derhal milletin uyanması gerektiğinden bahsedilmiştir.⁴⁰

Yazılan diğer hafta “Harb-i ‘umûmiyenin bıraktığı elîm te’sîrât”⁴¹ başlığı ile genel savaşın yarattığı etkiyi konu edinmişti. Ali Rıza imzasıyla yazılan metinde cemiyet üyesi, insanlığın

³⁹ **İslâmlar - parlak âtiye siyah leke.** Efendiler! İslâmiyetin tam bidâyetinden Osmanlı hükûmetinin teşkiline kadar yazılan âsâr-ı târîh-i İslâmda neyyir ki nice gâlibiyet ve mağlûbiyete ma’rûz kalmadılar kat’an dâhil olduğumuz şu devre-i felâkete düçar olmadılar emîn olunuz ki o idâre-i mutlaka-i menhûsanın icrâ ettiği o elîm te’sîrât yine bu mertebe-i sitadiye? vâsıl olamadı zirâ âtiye bir ‘atf-ı nazar edince insan ‘âdetâ şu bî-çâre milletin mukadderâtından ya’ni hâkimiyetinden korkuyor. Dâhilinde dehşet-i istibdâd hükûmetleri olduğu gibi hâricden sübût-ı siyâsât münker düşmanlar mübârek vatana ya’ni şimdiye kadar mürdâr ayakların basmadığı ‘âlişân cihetleri şimdi düşman ‘askerine mesken ittihaz ediliyor. Artık utansun islâmiyet utansun Türkiye işte şu kelimenin ifâ ettiği hakîka kahkaha ile güldürecekler çünkü bir milletin târîhde nâm bırakması sahib olduğu ahlâk ve âdâtının muhâfazasını intihâb iden hamurtluk? nâm sadâkat göstermesiyle kâ’imdir hâlbuki biz de eski türklerden mîrâs kalan kalmış bir şey görmüyorum yalnız gördüğüm şey şimdiki kahvehânelerdeki göbek çalkalayan aktörlerin kıyâfet ve ‘âdetlerinin ‘â’ile arasına da te’sîr ederek daha çirkin bir sûrette kabûl edilmesidir. Yazıklar olsun o bakire kızların haysiyât ve nâmusuna yazıklar olsun ona rûy-ı rızâ gösteren türk gencine eyvahlar şu bî-çâre milleti ya’ni ümmet-i necîbe-i islâmî rüşvet ile ahlaksızlık yüzünden adam ‘inâd-ı fesada bütün mevcûdiyetle atıldı. Ey me’mûrîn ittîfâk ediniz hazret-i atâdan utanınız neye muhtâcsınız alçaklar meyhânelerde rakınız hânelerde zevk ü safâ kemireceğinize Mehmedçiklerle birlikde çalışsanızda cenâb-ı hakkın rızâsını kazansanız ne olur yarın düşman şu toprağa da ayak basarsa ola sizin bakire kızların cihân-kıymet bkrine teşebbüs edüb izâle edecekler ey ahâli size yapılan ihânetin küçük bir misâli göz önündedir asker â’ilelerine vesîka ile ekmek vermek için ta’yîn edilen me’mûrların işleri hâla taht-ı muhâkemededirler emîn olunuz ki bu da bir siyâsetdir artık o millet ıslâh eylesün Şu’bât 334 Millet-i Vikâye Cem’iyyeti re’isi Mahmud Nuri. BOA, DH. EUM. I. Şube, 10/10.

⁴⁰ BOA, DH. EUM.I. Şube, 10/10.

⁴¹ **Harb-i ‘umûminin bıraktığı elîm te’sîrât.** Efendiler! Beşeriyet çığından çıkdıkça çıkıyor. Hatta vahşî zamânlardaki hayvanî harekâtlarına rahmet okuduyor insanların daha doğrusu ecdâdımız bulunan Türklerin zamân-ı bedâvetleri göz önüne getirilecek olur ise ne kadar büyüklükler ne kadar ‘âlî cinânlıklara tesâdüf olunacak hâlbuki ahfâdı bulunan bizlerin harekât ve etvârını tam bir türk kalbine mâlik olan muharrer kabîl değil bir hastadaki hayatını kaleme alamaz. İşte bu kadarcıkla ya’ni ahvâl-ı hâzıramızı tahrîr etmekden imtinâ’ ile ikmâl-i vazîfe etmiş bulunuyorum çünkü şer’at garrâ-yı Ahmediye ve hazret-i cenâb-ı kibriyânın ecrine muhâlif olunacak işte ol zamân kılıcdan şu millete karşı la’net-hân olacağım hâlbuki ‘âlî bir kavme mensûb bir millete karşı bu sıfât-ı nâ-hoşiyeti tesbît etmek cesâretini de dağıtıyorum zirâ zamân geçdikçe ahlâkı değişmiş ve ona harb-i ‘umûmiye inzimâm edince her dürlü fenâlîğe irtikâb etmeğe başlamış bunun önünü almak çaresiz hiç bir kimse düşünmemiş hocalarımız ‘askerlikden korkulmanın yolunu aramaktan sesi bile çıkarmağa hatta sıfât-ı riyâ- kârânesini takınarak mescid ve câmi’ köşelerinde zikrâne ile iştigâl etmeğe ve ba’zıları da hâne köşelerinde imrâr-ı hayat etmeğe başlamış bî-çâre ahâli-i vatani düşman pençesi altında çiğnetmekden kurtarmak için hudûd boyuna koşdu evlâdını ve bütün ‘â’ilesini hükûmetin ağışına bıraktı (ve esefa) kanına aşılanmış olan irtikâb ve daha başka nice fenâlîği işleyecek bir fırsatın hulûluna kâni’ olan me’mûrîn son gayretiyle çalışdı ve hükmünü de icrâ etti ve hâla etmektedir me’mûrîn-i kâ’in-i Osmâniyye i’âşe ve istirahatlerine hâvî hizmetler ifâ edecekleri me’mûl iken bu husûsda intihâb idilen me’mûr bî’l-’akis nâmûs-ı millete nice silinmez kara lekeler bıraktı buna muttalî’ olan nice

giderek çığırından çıktığından yakınmıştı. Hatta ecdatları olarak betimledikleri eski Türklerin zamanında çok büyük başarılarla imza attığından bahsedilmişti. Zaman geçtikçe toplumun ahlaki değerlerinin değiştiğine de değinerek buna bir de savaş eklenince her türlü fenalığın ortaya çıktığını ve bunun önünü almak için kimsenin hatta din adamlarının bile uğraşmadığını ifade etmişti. Ayrıca Osmanlı memurlarının da bu konuda gerekli önemi göstermediklerini yazmıştır. Son olarak bu içine düşülen beladan kısa zamanda kurtulmak temennisiyle yazıyı sonlandırmıştır.⁴²

Polise verdiği ifadelerde cemiyetin reisi olduğunu itiraf eden Abdürrezzak, Arabistan'ın düşman askerlerince mesken edildiğini ve buna subay ve doktorların sebep olduğunu, aynı zamanda özellikle subayların askerlere kötü davranıp onları aşağıladığını halka ilan etmek için bu cemiyeti kurduğunu belirtmiştir. Ayrıca, askeriye doktorlarının askerleri 6 ay hava değişimine çıkarmak için 60 lira, bir sene için ise 100 lira karşılığında silahsız olarak askerlikten uzaklaştırabildiklerinden bahsediliyor. Bu durumu tesadüfen öğrenen cemiyet üyesi Abdürrezzak, Mersinli Mehmet Efendi adıyla bilinen bir tanıdığının kendisinden bu gerekçe ile borç para istemesi dolayısıyla anlamıştır. Dolayısıyla bu hareketlerin cephede asker sayısının azalmasına neden olduğu ve savaşın bu koşullarda zaten kazanılamayacağı dile getirilmekteydi. Bununla birlikte bir diğer konu da Osmanlı memurlarının çalışma biçimleriyle ilgiliydi. Abdürrezzak Efendi, maaşının arttırılmasını talep etmek ve Dâire-i Eytâm'da bulunan bir miktar parasını almak için Şer'iyye mahkemesine müracaat ettiği bir gün açık ve modern giyimli bir kadınla geleneksel giyimli bir kadının tartışmasına tanık olmuştur. Modern giyimli olan kadın orada çalışan İbrahim Efendi isimli tanıdık bir memur aracılığıyla her işini çabucak yaptırırken; söz konusu memur diğer kadının işlerine zorluk çıkarmıştır. Üstelik kadın diğerini İbrahim Efendiye şikâyet edip maaşını kestirmekle tehdit etmiştir. Orada çalışan kadı vekili ve eytam müdürü gibi çalışanlar da buna ses çıkarmamışlardı. İfadesine göre aynı gün cemiyet üyesi olan Abdürrezzak Dâire-i Eytâm'da bulunan parasını almak için başvuruda bulunmuştur fakat kadı vekili olan Kemal Bey tarafından reşit olmadığı için reddedilmiş ve daireden hakaretle kovulmuştur. Tüm bunlara maruz kalan cemiyet üyesi yaşadığı ve tanıklık ettiği manzara karşısında tüm devlet çalışanlarına hitaben eleştirilerini ifadelerine eklemiştir.⁴³ Yazılan tüm bu yazılarda asıl amaç, Türklerin ve Osmanlı hükümetinin içine düşmüş olduğu bu felaket durumu teşhir etmek, Osmanlı milletinin bu konulara karşı tepkisizliğini ve devletin ileri gelenlerinin bu durum karşısında gayrı ciddi davranışlarını kamuoyuna ilan etmektir.

Cemiyet üyeleri tarafından yazılan diğer bir ilanda ise *Millet Kahvesi* adlı tiyatrodan rastlanılan bir manzara anlatılıyordu.⁴⁴ Burada genç delikanlıların Fatoş isimli bir şantöze olan

efrâd-ı müslimîn vazîfe-i mukaddese-i askerîyesini terk ederek hayatını dağlarda ve hatta hayvanâta açığa jandarmaların kurşununa hedef etmeğe başladı. Halbuki evvellen atışdığı fenâ huylarıyla zevk-i 'âlem içerisinde puyân oluyor inâs ve zükûr hayvanât-ı hissiyyelerini teskîne de hiç bir mâni'a görmeyerek domuzlar gibi kıskanmak hissini gâ'ib ediyorlar. Hülâsa cenâb-ı kibriyâ yakın zamânda üzerimizden şu belâ-yı 'azîmi muzafferetiyle kurtarsın bî-câre millet şu zulm-i düşman elinden tahlîs-i gîryân eylesün ... Âmin 9 - 2 - 34 Millet-i Vikâye Cem'iyyeti nâmına re'îsi Ali Rıza. BOA, DH. EUM. I. Şube, 10/10.

⁴² BOA, DH. EUM. I. Şube, 10/10.

⁴³ BOA, DH.EUM.5.Şb., 55/3.

⁴⁴ **İ'ân.** Efendiler! Dün gece yani Çarşamba gecesi tiyatroya gitmek biraz vakit geçirmek istedim saat on iki buçuk râddelerinde Millet kahvesine gitdim şöyle bir kenara çekilüb oturdum birinci işim genç delikanlı milletdaşlarımı süzmek oldu ah kanka ne millet kahvesine gide idim ve ne de o genç delikanlı kardaşlarımın rezâletlerini göre idim hele en ziyâde nazar-ı dikketimi celb eden bir delikanlı evet pek ziyâde nazar-ı dikkatimi celb etti anın üzerine ismini ve kimlerden olduğunu öğrendim ve pek ziyâde haline acıdım vah delikanlımıza evet Efendi-i mûmâ-ileyh

hayranlıkları onları rahatsız etmişti. Buraya eğlenmeye gelen genç delikanlıların geçirdikleri vakti ve parayı daha faydalı işlere harcamaları gerektiği konusunda uyarılarda bulunuluyordu. Söz konusu isimlerin cemiyet kurmasına sebebiyet verdiği iddia ettikleri iki kadın şantözden biri Ermeni milletinden Fatoş olarak bilinen Viktorya veled-i Melkon'dur. 20 yaşında evli ve bir çocuğu vardır. Aslen Diyarbakırlı olan Fatoş 8-9 seneden beri tiyatroculukla meşgul olup 4 ay önce Adana'dan Tarsus'a gelmiştir. Kocasını askeredir. Diğer şantöz kadının takma adı Viktorya gerçek adı ise Haykoyider veled-i Matyus'dur. Evli ve çocuğu olan Viktorya'nın da eşi askeredir. Mersin'in Mahmudiye Mahallesi'nden olup 4 aydır Tarsus'ta çalışmaktadır. Ermeni milletinden olan Viktorya, Fatoş ile birlikte tiyatrodaki sahne sanatlarıyla meşgul olduğunu belirtmiştir.⁴⁵

Eczacı Tefvik Bey'in yanında müstahdem olarak çalışan Topal Ziya olarak bilinen şahsın ve diğer gençlerin şantöz Fatoş'a meftûn olduklarını düşündükleri için cemiyet üyeleri Fatoş'a hitaben bir mektup yazarlar ve ilan ederler. Fakat Şantöz Fatoş verdiği ifadede mektubu bir akşam tiyatrodaki kendisinden istediği mendili vermediğinden gücendiği gerekçesiyle Eczacı Ziya'nın yazdığını düşündüğünü belirtmiştir. Topal Ziya olarak bilinen kişinin asıl adı Ziya bin Mehmed Hafız'dır. Kızıl Murat mahallesinde ikamet eden Topal Ziya, 20 yaşında bekâr, okuryazar bir delikanlı olup, Eczacı Tefvik Beyin yanında çalışmaktaydı. Bu durum üzerine Fatoş, komiserle anlaşarak 5-6 gün sonra Ziya Bey'e hitaben bir cevap mektubu yazmıştır. Olaydan 2 gün sonra Saray Otelindeki odalarına isimsiz bir mektup daha atılmıştır.⁴⁶ Otelin çalışanı Bedrusi Efendi aynı gün Abdürrezzak ile Necati Bey'in otele girip çıktıklarını

şantöz Fatoş hanıma meftûn olmuş meftûniyetinden şeref ve haysiyetini düşünmeyerek kahvenin ucak mahalline oturuyor ve oradan Fatoş hanımla konuşacağım diye şeref ve haysiyetini ayaklar altına alıyor ve çiğnediyor "yazık sizlere ey gençler yazık millet" kahvesinde icrâ-yı zimmet eden ve sizlerin meftûn olduğunuz o şantözler vallah bi'l-lah şantözlükten ziyâde 'umûm hâneyle bile layık değildirler öyle olduğu halde bilmem ki bu gençler gençliklerini beyhûde yere sarf etmek ve kazandıkları paraları da böyle bir takım kaltaklara yedirmek için mi dünyaya gelmişler. Dün akşamki gördükleri mi eğerce burada birer birer kayd edecek olsam vaktim müsâ'id değildir. Ey milletin genc çalışkan evlâdları ne olur ki o kaltaklara vereceğiniz yevmiye otuz kırk gurus fukarâlara sefil aç kalan zü'afâlara i'ânet-i ihsân etseniz daha iyi değil mi ricâ ede sevgili milletdaşlarım paranızı boş yere ve 'âdi kaltaklara yedirmekden vazgeçiniz de fukarâlara zü'afâlara ihsân ediniz 1/1/34Millet-i Vikâye Cem'iyeti nâmına re'isi Ali Rıza

Milleti düşman olduğu dereke-i mezâlimeden halâs etmek için hayatını tehlikelere ilkâ ederek çalışan Cem'iyetiniz 'aleyhine bir takım adât-ı nehy yollu sözler sarf etmekte olduklarını haber alub ve pek te'essüf ettik. Kendi işleri için rahatlarını terk ederek çalışmak isteyen cem'iyetimize karşı bunların böyle hem kim ki yakışmayacak bir söz sarf edecek olursa emîn olsun ki alçaklığı ismiyle beraber i'lân edilir milleti vikâyeye çalışan bir cem'iyete karşı muhakkirâne hareket etmek en büyük alçaklıktır. 10/2/34. Vekîli Mehmed Nuri. BOA, DH. EUM.I. Şube, 10/10.

⁴⁵ BOA, DH.EUM.5.Şb., 55/3.

⁴⁶ **Fatoş budalası.** Geçenlerde yazılan ve bu günde yapıldırılan yaftaların birinci ve dördüncüsünde size dâ'ir bir kaç cümle bulundu idi zann ederim sizler birinci yaftadan haberdârsınız 2. 3. 4. yaftalardan da haberdâr olmuş bulunsa ediniz bu taşın Ziya'dan gelmeyüb doğrudan doğruya milletin gençleri ve milleti vikâye etmek için fedâyı cana amâde bir cem'iyet tarafından olduğunu derk edebildiniz lâkin bunu fikr edemediniz ve hem dahi zann edersem milleti vikâyeye me'mûr olarak tertîb edilerek i'zâm edilen bir cem'iyet siz gibi 'âdi fahişelerle uğraşamaz cem'iyetin meşgûliyeti pek kesîrdir her ne ise en büyük edebsizliğiniz muhterem bir genci yoldan çıkarmak için bir mektûb yazmak ve her ne ki afv ederseniz geliriz gibi sözler yazmak en ziyâde nazar-ı dikkatime çarpar ey 'âdi fâhişe eğerce sizlerde nâmus olsaydı düşünürdünüz zann edersem bu sene bir def'a daha Tarsus'dan teb'id edilmişsiniz sebep ne idi yine bu türlü edebsizliğiniz değil mi yine öyle olduğu halde ne için terbiyeli nâmuslu bir sûretde hareket etmediniz her ne ise harekât-ı vâkî'anızın cezâsını görüyorsunuz lâkin Ziya Beğ'den hiç bir vakit şübhe edemezsiniz; eğerce teb'id edilmeyecek olursanız Cuma ertesi akşamı re'is beğ bi'z-zât gelerek harekâtınızı teftîş edecektir harekâtınız yine eskisi gibi ise bu def'a teb'idiniz muhakkaktır. BOA, DH.EUM.I. Şube, 10/10.

görmüştür. Olayı teftiş eden komiser ise mektubun Ziya Bey tarafından değil de cemiyet üyeleri tarafından yazıldığını anlamıştır.

Şantöz Fatoş'a meftun olduğu iddia edilen bir diğer genç de Hacı Ömerzade Rifat bin Abdülkadir'dir.⁴⁷ Rifat Bey, 19 yaşında, bekâr, Bodosaki Fabrikası'nda kitabet vazifesiyle çalışan Sofular Mahallesinde ikamet eden bir şahıstır. İfadesinde cemiyet üyelerini tanıdığını fakat kopuk ve avam bir sınıf olarak tanıdıkları için çok münasebet kurmadığını beyan etmiştir. Tiyatroya bir iki defa gittiğini fakat Fatoş ile bir münasebeti olmadığını belirtmiştir. Cemiyet üyelerinin kendisine böyle bir iftira atmalarında onlarla yaşadıkları birkaç tartışmanın sebep olduğunu söylemiştir. Necatî'nin mağazalarından para vermeden dört buçuk arşın basma almasına izin vermediğini, Abdürrezzak'ın ise Osmaniye'de asker olan ağabeyinin kaçak olarak yanında getirdiği mavzer tüfeğini ihbar ettiğini ve bu nedenle kendisiyle husumet kurduklarını ve iftira attıklarına ifadesinde yer vermiştir.⁴⁸

Yaftalar ve ilanlar genellikle daha fazla insanın okumasını sağlamak ve bir kamuoyu yaratmak için halkın en sık uğrak noktalarına asılmıştır. Bu mekânlar, Sait Çavuş'un kahvehanesi, tuhafiyeci Mandakolî'nin dükkânı, Cüvan Pazarı ve Buğday Pazarı olarak bilinen muhitlerdir. Cemiyet üyelerinin ikamet ettikleri yerler ise Sofular, Camiü'l-atik, Tabakhane ve Küçükminare Mahalleleriydi.⁴⁹

Sonuç

Bu çalışmada tespit edilen en genel yargı; büyük insanların yanı sıra küçük ve sıradan insanların yaşantısının da tarihsel gelişim süreçlerinde etkili olabilmesidir. Dünya genelinde etkili olan değişim ve modernleşme olgusunun, Osmanlı merkezine ve oradan da Anadolu kentlerine kanallılaşmasını ve yansımalarını farklı perspektiflerle görmek mümkündür. Tarsus, bu anlamda pek çok konuda diğer taşra yerleşimlerinden farklıdır. Eski Çağ'dan beri sahip olduğu kozmopolit yapı gereği dış dünyayla bağlantı kurmakta hızlı davranabilmektedir. Bu nedenle Avrupa'daki pek çok yeniliğin ilk örneklerini burada görmek mümkündür. Toplumsal tabakalardaki farklılıklar, bu açıdan modernleşme için oldukça büyük önem taşımaktadır. Birinci Dünya Savaşı gibi siyasi ve ekonomik olarak sarsıcı etkilere sahip bir olayın yaşandığı dönemde bile Tarsus halkının bir eğlence kültürü olan tiyatroya gitmeyi bir ihtiyaç olarak görmesi, bu duruma en güzel örneklerden biridir. Tarsus için diğer önemli bir ayrıç, bu örnekte halkın belli bir kesiminin de olsa kendi içinde bulundukları durumu eleştirebilme, sorgulayabilme, karşı çıkabilme ve sonunda örgütlenebilme yeteneğine sahip olmalarıdır. Otoriter bir rejime sahip siyasi bir yapı olan Osmanlı'da örgütlü muhalefet deneyimleri özellikle 1908 Devriminden sonra hız kazanır. Bu deneyim Tarsus gibi küçük bir yerleşimde 16 ve 18 yaşlarında genç insanlar tarafından her ne kadar gelenekçi ve tutucu bir tarafı temsil etseler de bir demokratikleşme eğilimini ifade etmektedir. Üzerinde durulması

⁴⁷ **Rıf'at Bey Efendi.** Cuma günü i'lân olarak yapışdırmış olduğum yaftada ki bir genç delikanlının uçak mahalline oturarak Fatoş hanımla konuştuğu ve Fatoş hanıma meftûn olduğu ve meftûniyetden şeref ve haysiyeti ayakaltına alub çiğnettiğini sarâhaten beyân etmişim 'aceb Rıf'at bey o genç delikanlının kim olduğunu teşhîs edebildi mi? Elbetde edebilmiştir çünkü bir kimse yapmış olduğu bir şeyi bir sene sonraya der-hâtır edebilir. Lâkin ben yine o gencin kim olduğunu bildireyim o zât-ı muhterem ya'nî o budala delikanlı Fatoş'un meftûnu sizden başka bir kimse değildir âhirim hâline te'essüf ederim sizin gibi bir Efendi ki öyle 'âdi bir kaltağa meftûn olacağına bir köpeğe meftûn olsa daha a'lâ idi işte size ihtâr ediyorum genç beyim şık beyim seferberlik efendisi bir daha hâliniz tekrar etmesin emîn olun ki ikinci bir i'lânda ism-i 'âliniz de resmen i'lân edilir bir daha görmeyeyim bâkî 'âkıllarınız 8/2/34.Millet-i Vikâye Cem'iyeti nâmına re'is Ali Rıza. BOA, DH. EUM. I. Şube, 10/10.

⁴⁸ BOA, DH.EUM.5.Şb., 55/3.

⁴⁹ BOA, DH.EUM.5.Şb., 55/3; DH.EUM.I. Şube, 10/10.

gereken diğer bir önemli konu ise kadınların toplum içinde daha fazla yer edinmeleriyle ilgilidir. Burada özneler tiyatrodaki çalışan iki Ermeni kadın olsa da toplumun geri kalanında Tarsus gündelik hayatında daha rahat hareket eden ve daha modern giyimli kadınlardır ve asıl sorun daha fazla görünür olmalarıdır.

Bu tespitler çerçevesinde çalışmamızda, toplum içinde sıradan insanların da yaşadıkları dönemin gelişmeleri hakkında kendi eğitim düzeyleri ve yaşam standartları bağlamında bir yargıya varıp eleştiride bulunabildikleri ortaya konulmuştur. Kurdukları cemiyet çatısı altında yazdıkları beyannameler, yafta ve ilanlar aslında bir tür siyasetname metni niteliğindeydi. Bu açıdan görülüyor ki aslında siyasetnameler yazarlarının kendi toplumsal ve bireysel algılarını yansıtan metinlerdi.

Cemiyet üyeleri, okuma yazma bilen, ikisi 16, diğer ikisi 18 yaşlarında bekâr, sadece biri işsiz diğerlerinin meslekleri bakkal, posta dağıtıcısı ve manavlık olan kişilerdir. Toplumun eğitilmiş, genç ve orta gelir sınıfını temsil ediyorlardı. Bu grup, değişimi bir gerileme ve acizlik göstergesi olarak kabul ediyordu. Cemiyetin karşı çıktığı ve eleştirdiği en önemli nokta moda ve kadınların açık seçik giyinmeleri ile toplumun genel ahlak kurallarına aykırı buldukları tiyatroydu. Tiyatroda dans eden kadınların ve bu kadınları izlemeye giden toplumun genç erkeklerinin genel ahlakı bozduğu düşünülmektedir. Bu eğilim bize devlet savaşırken bile tiyatroya gitmenin bir toplumsal ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Eleştirilen konuların en başında kadınların toplum içinde "moda" adı altında görece açık seçik giyim tarzları ve bu yeni tarzın ailelerin içine kadar girip toplumun geleneksel ahlak yapısını bozacağı düşüncesi idi. Bununla birlikte, içinde bulunulan savaşın hem devleti hem de toplumu zayıflattığı ve devlete hizmet eden görevlilerin eskisi gibi sadık olmadıkları düşünülmekteydi. Askerlerin sağlık sorunlarını bahane edip askerî doktorlara rüşvet vererek hava değişimi izni alıp savaştan kaçmak istemelerinin de subayların onlara kötü davrandıkları için olduğunu iddia etmişlerdi. Hatta bu durumun Arabistan'ın kaybedilmesinde etkili olduğuna dikkat çekilmişti. Bu eleştirilere göre tüm bunlar ise Osmanlı hükümetinin devleti idare etme gücünün zayıflamasıyla ilgiliydi.

Bir milletin tarihte iz bırakabilmesinin ardında sahip olduğu güçlü ahlak, gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olmalarının yattığı düşüncesi, gelenekçi(zealot) tavrı her hangi bir olası değişimde geleneklerine daha sıkı sarılma ihtiyacı ile örtüşmektedir. Din adamlarının bile bu gidişata sessiz kalmalarını eleştirmeleri de bu eşleşmeyi doğrular niteliktedir. Tiyatro ise kadınlar tarafından icra edilen kanto gösteri sebebiyle toplumsal ahlakı bozan bir faaliyet olarak sakıncalı bulunmaktadır. Keza bu gruba mensup şahısların beyanlarından anlaşıldığı üzere kendilerinin de düzenli bir şekilde tiyatroya gittikleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla burada asıl tepki gösterilen tiyatrodan ziyade tiyatrodaki çalışan kadınlar ve bu kadınları izlemeye giden erkeklerdir. Kadınların toplum içinde daha fazla yer edinmeleri de modernleşmenin en önemli göstergelerinden biriydi. Bu noktada değişim ve modernleşme olgusu da tepkilere maruz kalan unsurlar olmaktadır.

Bu çalışmada Arnold Toynbee'nin modernleşme karşısında batı dışı toplumların tavrını, yaklaşımını ve tepkisini anlatan "Zealot ve Herodian" kavramları bize yol göstermiştir. Bu tavır tipik bir zealot tavrıdır. Karşı çıktıkları şey, değişimin ta kendisiydi. Değişime karşı tutundukları yegâne şey ise toplumun örf, ahlak ve gelenekleriydi. Geleneksel yapıdaki değişim bu grubu korkutmuş, tedirgin etmiş ve saldırgan bir tutum içine sokmuştur. Fiziksel bir saldırıdan ziyade kamuoyu yaratarak daha fazla kitleyi yanlarına çekmek için yafta ve ilan yazarak duyurma yöntemini seçmişlerdir. Bu daha da büyük bir kırılmanın göstergesiydi;

çünkü okuma yazma oranının düşük olduğu toplumlarda genellikle söylentiye dayalı toplumsal iletişim ve haber yayma yöntemi kullanılıyordu. Fakat bu örnekte yazı ile toplumu haberdar etme yöntemi daha aktif bir toplumsal yönlendirme aracı olarak kullanılmıştır. Bu da bize gösteriyor ki Tarsus gündelik hayatında halk arasında okuma yazma oranı toplumun geneline oranla daha yüksekti. Cemiyet üyelerinin eğitim seviyeleri de bunun önemli bir göstergesidir. Diğer taraftan karşı çıktıkları değişimi kabul eden şahıslar ise toplumun yenilikçi(herodian) tavrını temsil etmektedir. Modernleşmenin getirdiği hayat standartlarını yadırgamadan benimseyerek ayak uydurma yolunu seçmişlerdir. Bu tavır gelenekçi(zealot) kesimi rahatsız etmişti. Onlara göre kendi kültürlerine ait olmayan eylemleri kabul etmek, toplumun en eski tarihlerden beri taşıdıkları örf, adet, gelenek ve ahlak düzeyini zayıflatmaktadır. Bu nedenle yenilikçi(herodian) grupları dine de aykırı davrandıkları için bir tehdit olarak algılamaktadırlar.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA.)

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 5. Şube (DH. EUM.5.Şb.)

Dâhiliye Nezâreti Emniyet-i Umûmiye Müdüriyeti 1. Şube DH. EUM. 1.Şb.)

Dâhiliye Nezâreti Mektûbî Kalemi (DH. MKT.)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (TS. MA.e)

Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

Ayangil, Ruhi. "Kanto", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*. Cilt 4. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994, 419-421.

Beşiroğlu, Şefika Şahvar. "İstanbul Kadınları ve Müzikal Kimlikleri", *İtü dergisi/b, Sosyal Bilimler* 2, no. 1, (2006): 3-19.

Blachthorne-O'barr, Erik. "Song And Stage, Gender And Nation: The Emergence of Kanto in Late Ottoman Istanbul", (Master of Arts), Sabancı Üniversitesi, The Institute of Social, (2018).

Büyükkara, Mehmet Ali. "Vehhâbîlik", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, 611-615. <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehhabilik> (09.07.2025).

Ertan, Mehmet. "Gündelik Hayatın Tarihine Dokunma Çabası: Mikro Tarihçilik ve Carlo Ginzburg", *Kültür ve İletişim* 15, no. 2, (2012): 9-35.

Findley, Carter. V. "19. Yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nda Bürokratik Gelişme". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi* Cilt I. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985, 259-262

Göle, Nilüfer. *Melez Desenler İslam ve Modernlik Üzerine*. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.

Hodgson, Marshall. G. S. *Dünya Tarihini Yeniden Düşünmek*. Çeviren Ahmet Kanlıdere-Ahmet Aydoğan, İstanbul: Yöneliş Yayınları, 2001.

Karavar, Hilal "Batılâşma Etkisindeki Halk Tiyatrosu "Tuluat", *Milli Folklor* 134, no. 1, (2022): 119-130.

Kavas, Ahmet. "Senûsiyye", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, 536-538. <https://islamansiklopedisi.org.tr/senusiyye> (09.07.2025).

Kırlı, Cengiz. "Kahvehaneler ve Hafiyeler: 19. Yüzyılın Ortalarında Osmanlı'da Sosyal Kontrol". *Toplum ve Bilim Dergisi* 83, no 2, (Kış 1999/2000): 58-79.

Koselleck, Reinhart. *Kavramlar Tarihi, Politik ve Sosyal Dilin Semantiği ve Pragmatikliği üzerine Araştırmalar*. Çeviren Atilla Dirim, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

- Okuş, Dila. "1880-1920 Arası İstanbul'da Tuluat Tiyatrolarında Kantocu Kadınlar", *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Bölümü Dergisi*, 34 (2022), s./p. 73-89.
- Özdalga, Elisabeth. "Bir Tasavvur ve Ustalık Olarak Tarihsel Sosyoloji". *Tarihsel Sosyoloji*. Editör: Elisabeth. Özdalga, 9-62, Ankara: Doğubatı Yayınları, 2009.
- Özyıldırım, Murat ve Canevello, Sevim Ayteş. *Cilicia'da Yahudiler*. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları, 2019.
- Pamuk, İsmail Emre. "Muhtelif Tabakalar ve Negatif İçerikli Adab Metinleri: Osmanlı Kültürel Elitinin Seçkin Refleksleri Üzerine Bir İnceleme", *Tarihsel Bir İnceleme Alanı Olarak Edeb*. Editör Ertuğrul Ökten ve Selahattin Polatoğlu, 205-264, Ankara: Fikir Kitap, 2024.
- Toynbee, Arnold J. *Tarih Bilinci*. Çeviren Murat Belge, (cilt I-II). İstanbul: Bates Yayınları, 1978.
- Toynbee, Arnold J. "İslam, The West and the Future". *Civilization On Trial*. London: Oxford University Press, 1957, 184-213.
- Toynbee, Arnold J. *Medeniyet Yargılanıyor*. Çeviren Ufuk Uyan, İstanbul: İşaret Yayınları, 1988.
- Toynbee, Arnold J. *Türkiye 3. Bir Devletin Yeniden Doğuşu*. Çeviren Kasım Yargıcı, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları, 2000.
- Ünal, Gülnihal. "Batı-dışı Modernlik Kavramı Bağlamında Kanto", *Online Journal of Music Science* 2, no. 3, (2017): 247-269.
- Wallerstein, Immanuel. *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*. Çeviren Tuncay Birkan, İstanbul: Metis Yayınları, 2000.
- Wallerstein, Immanuel. *Dünya Sistemleri Analizi, Bir Giriş*. Çeviren Ender Abadoğu ve Nuri Ersoy, İstanbul: Aram Yayıncılık, 2005.
- Wallerstein, Immanuel. *Modern Küresel Sistem*. Çeviren Mehmet Kürşat Atalar, İstanbul: Pınar Yayıncılık, 2000.
- Weber, Max. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çeviren Zeynep Gürata, Ankara: Ayraç Yayınevi, 1999.
- Wallerstein, Immanuel. *Şehir. Modern Kentin Oluşumu*. Çeviren Musa Ceylan, İstanbul: Bakış Yayınevi, 2000.
- Wallerstein, Immanuel. *Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı*. Çeviren Özer Ozankaya, Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Yüksel, Ayşe Ersay. "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nde Modern Sanatlar", *Esosder* 77, no. 1, (2021): 441-462.

SUMMARY

The subject of this study is the public opinion created by a group of young people from Tarsus who organized and founded a small and illegal society in February 1918 in order to show the traditionalist reaction of the public against the evolution of the theater towards modernity. The period under scrutiny is the end of the First World War. Even before the end of the war in which the state was involved, theater plays and female actors performed in a coffeehouse became a problem on the agenda of Tarsus public opinion. In a small settlement like Tarsus, the fact that theater performances were held in a place called Millet Kahvesi (Millet Coffee House) and the canto performances performed by women aroused interest divided the public into two poles: pro-modernization and traditionalist. The traditionalist side of these poles started an illegal organization, claiming that the women dancing in the theater violated the general morals of the society. The most important activity of the society they founded was to write labels about the subjects and people they criticized and hang them in the busiest areas such as bazaars, markets and coffee houses. Thus, by creating public opinion, they aimed to steer young people away from the theater and female actors who corrupted morals. Here, on the one hand, there is a traditionalist struggle against social change; on the other hand, in the background, criticism of the state and those who represent it, which is in a great chaos such as the First World War, is being made. This group claims that certain activities brought about by modernization, such as entertainment culture, threaten the traditions, customs and traditions of society as well as its political integrity. Among the most disturbing elements were the increased visibility of women in society and their revealing dress under the name of fashion. He suggests that society should hold on to its traditions more tightly, especially in times of war. Our aim in this article is to evaluate a local example with a theoretical approach. In this regard, the different attitudes of the society developed towards modernization, which Arnold J. Toynbee interpreted as "zealot" and "herodian", were utilized. From this perspective, a small-scale example of local organized opposition action was evaluated. At this point, it is seen that the society shows two opposite attitudes: traditionalist/ conservative (zealot) and innovative/modern (herodian). Thus, a micro-scale local and regional historical event was interpreted within the framework of a macro-level theoretical approach to history. This example also explains the reaction of non-Western societies to modernization. In addition, the study also witnessed the general social image of Tarsus in 1918. In this context, one of the most striking issues was the act of going to the theater even in a war environment. Therefore, the act of going to the theater became widespread as a social need rather than a luxury. Another important issue in the daily life of Tarsus is the fact that young people under the age of 18 can read and write, are at least primary school graduates, have a profession, and have the ability to criticize, question and organize the conditions they live in. Rather than a physical attack, they opted for publicizing their cause through labels and advertisements to shape public opinion and garner support from a larger audience. In addition, the fact that they chose not to use the most traditional method of forming public opinion, which is rumor, but to hang writings, shows the effort to organize the society by reading rather than listening. In societies with low literacy rates, rumor-based social communication and news dissemination were commonly employed. However, in this case, the method of informing the public through written communication was used as a more proactive tool for social guidance. This suggests that the literacy rate among the people in Tarsus daily life was higher than that of the general society. All these developments were actually indicators of modernization and democratization tendencies in 1918 Tarsus. It is possible to observe the influence and manifestation of global change and modernization trends as they reached the Ottoman center and subsequently spread to Anatolian cities from various angles. In this context, Tarsus stands out from other provincial settlements in several ways. Its cosmopolitan nature, present since ancient times, facilitated connections with the broader world. Consequently, Tarsus often showcased early examples of many European innovations. The differences among social strata play a crucial role in the modernization process. The overarching conclusion of the study is that the lives of ordinary people, alongside those of prominent figures, significantly contribute to historical development processes.